

लाहुरेदाइको रेडियो, तरुनीका हुल र म फुच्चे

नोवल किशोर राई

पाँचथरको रविबजारमा एउटा अनौठो टुप्पीवाल बाकस देख्दा म दस वर्षे बालकलाई हुनसम्मको अचम्म लागेको थियो । कुरो लगभग आधा शताब्दीअघिको हो । इलाम र धनकुटाको बीचमा चेपिएको पाँचथर जिल्ला तिनताका जन्मेको थिएन, रविबजार इलाम जिल्लामै पर्दथ्यो । कल्याणकुमार राई (भक्तवहादुर) र सन्तकुमार बान्तवाले किराना पसल सुरु गरेका थिए, रविबजारमा । मेरो मामा पुण्यप्रसाद राईका घरमा त्यो पसल थियो । थाहा छैन, उनीहरूले कहाँबाट हो यो टुप्पीवाल बाकस ल्याएर आफ्नो पसलमा राखेका थिए । सन्तकुमार लाहुरे भएकाले लाहुरबाट नै ल्याएको हुनुपर्छ भन्ने मेरो अनुमान छ । मलगायत ठूला साना सयौँ मानिसहरूका निम्ति यो जिनिस् उदेक, अचम्म र कौतूहलको विन्दु हुन पुगेको थियो ।

यसो घोट्लिँदै औँला भाँचेर हेर्दा वि.सं. २०१२/१३ तिर हुनुपर्छ हामीलाई टुप्पीवाल बाकसको दर्शन मिलेको । अचेलको लगभग २१ इञ्चको टिभी बराबरकै हुनुपर्छ त्यो बाकस जसको लामो टुप्पी घर माथिको छानामा दुवैतिर उत्तर

दक्षिण बाँसको लिङ्गोमा टाँगिएको थियो । गाउँभरि हल्ला चल्यो त्यो अचम्मको वाकस बोल्दो रहेछ; हिन्दी र अङ्ग्रेजी भाषा पनि फलाक्ने रहेछ । हामीले जानेको 'फोनगिराफ' (ग्रामाफोन) भन्दा फरक, त्यसले त गीत पनि सुनाउने खबर पनि भन्ने अनि भाषण पनि भन्दो रहेछ । गाउँभरि हल्ला मच्चियो त्यसको नाम 'रेडियो' अरे । रेडियो हेर्न ती अल्लारे जवानहरूको पसलमा गाउँलेहरूको भीड लाग्यो ।

म त्यस बखत श्री दुर्गा प्राथमिक विद्यालयको तीन कक्षामा पढ्दै थिएँ । म नेपाली राम्रै बुझ्ने भइसकेको थिएँ । अलि-अलि हिन्दी र अङ्ग्रेजी पनि जान्दछु भनी ठान्दथेँ । रेडियोले धेरैजसो हिन्दी र अङ्ग्रेजी बोल्दथ्यो । कल्याणकुमार साइनोले मेरा मामा हुन् भने सन्तकुमार चाहिँ दाइ पछिन् । उनीहरूले घरीघरी रेडियोको कान बटाउँदै अनेकअनेक स्वरहरू फेरीफेरी निकाल्दथे । एकै छिनमा एउटा बूढो स्वर, फेरि तरुनीको स्वर अनि अर्को कान बटारेर अर्कै स्वर निकाली रहन्थे । हुल नभएको बेला खासगरी तरुनीहरू कम हुँदा मात्र हामी सिँगाने फुच्चेहरूले पनि नजिकबाट हेर्ने मौका पाउँथ्यौँ । किनभने रेडियोको नजिक पुग्ने 'सुवर्ण अवसर' तरुनीहरूले पाउँथे । भुस्तीघ्रेहरू पनि बलपूर्वक अगाडि पुग्थे । अरूले चाहिँ चेपिएर हेर्नुपर्थ्यो ।

मैले निकै पछि मात्र नजिकैबाट हेर्ने मौका पाएँ । त्यो वाकसभरि त अङ्ग्रेजी अक्षर नै अक्षरले भरिएको रहेछ । कनीकनी पढ्दा कलकत्ता, देहली, पटना, लखनऊ, मद्रास आदि लेखिएको थाहा पाएँ । रेडियोको कान त एउटै मात्र थियो त्यो पनि दाहिनेतिर मात्रै । घरीघरी त्यो कान बटाउँदा बिजुली बत्ती जडिएको रातो धागो सरेर अलग अलग ठाउँमा पुग्दा फरकफरक आवाज निस्कने रहेछ । हामी फुच्चेहरूलाई भने सुरिलो स्वरको गीतै सुन्न मन लाग्ने । तर कहाँ गीत, कहाँ भाषण, कहाँ खबर आउने थाहै नपाएर हो कि के हो, रेडियोवालाहरूले पनि घरीघरी कान मात्र बटारिरहन्थे । रेडियोवाला तन्देरी पसलेहरूको फूर्ति, गाउँले तरुनीहरूको चहलपहल र हामी निरीह फुच्चेहरूको उत्सुकता धेरै दिनसम्म उस्तै रहिरह्यो ।

मलाई सधैं एउटै चिन्ताले सताइरहन्थ्यो— म ठूलो भएपछि पैसा कमाएर रेडियो किन भने कसरी चलाउने होला ? त्यसैले उसले चलाउँदा राम्ररी हेरिरहन्थेँ । म त्यो बेलासम्म ग्रामफोन बजाउन त सक्थेँ तर अब यो रेडियो भने 'नयाँ जिनिस' भयो मलाई । स्कूलमा हाजिर हुनुअगाडि नै घरबाट आएर त्यो पसलमा हाजिर हुन्थेँ म । दिउँसोको खाजा खाने बेलामा पनि त्यसैलाई हेरेर अघाउँथ्यौँ हामी । अन्तमा घरतिर लाग्नुअगाडि पनि एक नजर दिएर मात्र

गाउँतिर भ्रथ्यौं । गाउँभरि हल्ला थियो— “रेडियोले त संसारभरिको खबर तुरुन्तै ल्याउँछ र संसारभरिका ठूला नेताहरूको भाषण जस्ताको तस्तै सुनाउँछ रे ।”

पछिबाट विस्तारै थाहा भयो— त्यो रेडियोको जीउभरि लेखिएका अक्षरहरू विभिन्न स्टेसनका नाम रहेछन् अनि छानामाथि तन्किएको तार एन्टेना रहेछ । रेडियोको नाम राम्ररी थाहा भएन । ‘सार्प’ हो कि ‘बुस’ हो जस्तो लाग्छ । त्यो घ्वाङ्गे रेडियो दुईतीन वर्ष मात्र आकर्षणको वस्तु भयो हाम्रो गाउँमा । वि.सं. २०१५ मा इलामको देउमाइको प्रसिद्ध मेला गजुरमुखीमा हामी रविबजारका स्कूलेहरू नाटक देखाएर चन्दा सङ्कलन गरिरहेका थियौं । नाटक राती हुने भएकाले बिहानभर सुत्ने र दिनभर मेला घुम्ने हाम्रो काम थियो । एकदिन दिउँसो हामी दुईचार जना स्कूलेहरू यसो मेलामा घुमिरहेका थियौं । एउटा ठूलो भीड हामीतिर आइरहेको थियो । नजिक आइपुग्दा हामीले देख्यौं, अगाडितिर एउटा सुकिलोमुकिलो तन्देरीले हातमा सानो रेडियो बोकिरहेको । त्यो सानो रेडियोको पनि लामो फलामे टुप्पी भल्भल् टल्किएर तन्किरहेको थियो । एक हातले बोकेर सजिलैसँग हिँड्न मिल्ने त्यो रेडियो निकै रमाइलो लाग्यो हामीलाई । ती युवक मलायाका (ब्रिटिश आर्मीका) लाहुरे रहेछन् । लाहुरे दाइको फूर्तिफार्ति र त्यो सानो हाते रेडियोको आकर्षणले हामी स्कूले केटाहरूलाई निकै तान्यो । पछिबाट थाहा भयो त्यो फुच्चे रेडियोलाई रेडियो नभनेर ‘ट्राञ्जिस्टर’ भनिँदो रहेछ ।

गाउँबाट सातौँ कक्षा पास गरेर आठौँ कक्षाका निमित्त म इलाम गएँ, २०१८ सालमा । त्यतिबेलासम्म मलायाका लाहुरे दाइहरू प्रायः सबैले एउटा एउटा ट्राञ्जिस्टर लिएर आउने गर्दथे । त्यसरी ल्याइएको ट्राञ्जिस्टर जिल्ला सदरमुकाममा लगेर ‘रजिष्ट्री पास’ गर्नुपर्थ्यो । सालको दस रुपियाँ कर तिर्नुपर्थ्यो । हाम्रो गाउँबाट लाहुरे दाइहरू रेडियो दर्ता गर्न इलाम आउँथे । उनीहरूलाई मद्दत गर्न हामी पनि अड्डा जान्थ्यौं । डेराबाट अड्डासम्म पुग्दा र दर्ता पास गरेर फर्कदा रेडियो ‘फूल भोल्याम’ मा खोलेर बाटाभरि घन्काउँदै हिँड्दा हामीलाई पनि गौरवमय आनन्द आउँथ्यो । इलाम बजारको गल्लीमा त्यसरी ट्राञ्जिस्टर घन्काउँदै हिँड्दा सबैले हामीलाई नै हेरिरहेका छन् जस्तो लाग्थ्यो । हुन पनि बजारे मारवाडीहरू हाम्रा पछि लाग्थे अनि डेरामा आएर ट्राञ्जिस्टर किन्न लागिपर्थे । हाम्रो दाम दिए मारवाडीले किनेर घन्काउँदै लान्थ्यो । नत्र हाम्रा लाहुरे दाइहरू ट्राञ्जिस्टर बजाउँदै गाउँ फर्कन्थे । आफ्नो कक्षा छोडेर महिनामा दुईचार पटक यसरी ट्राञ्जिस्टर दर्ता गराउने र सडकमा घन्काउँदै हिँड्ने हाम्रो कामलाई हामी राम्रै औसर भनी ठान्थ्यौं । किनबेचमा पनि हाम्रो राम्रै हात हुन्थ्यो ।

२०२१ सालतिर कलेज पढ्दा धरानबाट लाहुरे दाइहरूसँग ट्राञ्जिस्टर बजाउँदै हामी पहाडतिर लागेको थियोँ । बाटोमा धानखेती भन्ने ठाउँमा आइपुग्दा लाहुरे दाइ (जीतबहादुर) सँग पुलिसले ट्राञ्जिस्टरको लाइसेन्स माग्यो । भरखरै हडकडबाट ल्याएको सो ट्राञ्जिस्टरको लाइसेन्स बनाएकै थिएन । मैले कलेज पढ्ने युवक भएर बहस गरें— “भन्सार तिरेको ३५ दिनभित्र सदरमुकाममा लगेर दर्ता पास गर्न सकिन्छ र यो कामको निम्ति समय छ” भनेर । पुलिसले मेरो जिकिर सुनेन । आखिर पच्चीस रुपियाँ दिएपछि मात्रै छोड्यो । पछि त्यो ट्राञ्जिस्टर कहाँ कसरी दर्ता भयो र खरिदविक्री भयो याद रहेन ।

अहिले सम्झँदा हालको नेशनल ट्रेडिङले रहेछ उबेला रेडियो ट्राञ्जिस्टर जापानबाट भिकाएर कोटाका रूपमा बेच्ने । सबैले सबै ठाउँमा मनपरि किन्न नपाइने थियो रेडियो । मानिसहरू राम्रै रकम जोहो गरेर कोटाको पसलबाट ‘नेशनल’, ‘सोनी’, ‘फिलिप्स’ आदि ट्राञ्जिस्टरहरू किनेर बडो जतनका साथ चलाउँथे । प्रायः छालाको कभर हुने नै भए पनि त्यसमाथि कपडाको खोल सिलाएर भुण्ड्याएर बोक्थे मानिसहरू तिनताका । हाटबजार र मेलाहरूमा काँधमा रेडियो भुण्डिनु सम्पन्नता र इज्जतको द्योतक हुन्थ्यो उसबखत ।

वि.सं. २०२७ मा म त्रिभुवन विश्वविद्यालयमा विद्यार्थी हुँदा नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानमा तेह्र भाषामा पर्यायवाची शब्दकोश निकाल्ने तयारी हुँदै थियो । त्यस औसरमा मैले वान्तवा भाषामा शब्द दिने काम गरें । एक शब्दको ५० पैसाका दरले मैले लगभग अठारसय रुपियाँ कमाएँ । तुरुन्त नयाँ सडकमा आएर एउटा ‘श्री व्याण्ड’ को नेशनल ट्राञ्जिस्टर किनेँ । आफ्नो कमाइले किनेको त्यो ट्राञ्जिस्टर अत्यन्तै प्यारो वस्तु थियो मेरालागि । मैले पनि छालाको कभरमाथि कपडाको खोल लाएर राखें, कतै कोरिएला वा धुलो पर्ला भनेर । २०२९ सालमा इलाम क्याम्पसमा सहायक प्राध्यापक भएर गएपछि सो ट्राञ्जिस्टर दर्ता गर्ने प्रयास गर्दा निकै दुःख पाएँ । जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पटकपटक धाउँदा पनि दर्ता गर्ने काम हुन सकेन । कर्मचारीहरूले मागेको वस्तु नदिँदा मेरो काम हुन सकेको थिएन । एकदिन सो कार्यालयका हाकिम— सिडिओसँग जान पहिचान भयो । उनको अफिसमा गएर चिया पनि खाइयो । आधा घण्टामा नै मेरो प्यारो ट्राञ्जिस्टरको लाइसेन्स पनि हातमा आइपुग्यो । निकै सालसम्म सो ट्राञ्जिस्टरको कर तिर्ने काम गरें ।

पछिबाट काठमाडौँ आएर अर्को ट्राञ्जिस्टर किनेपछि सो रेडियो बुवालाई दिएर घर पठाएँ । दुईचार सालपछि गाउँ गएर हेर्दा मेरो पहिलो कमाइको ट्राञ्जिस्टर निकै थोत्रो र ध्वाँसे भएको रहेछ । गाउँमा अरूका रेडियो जस्तै

त्यसमा पनि साइलो पसेर बच्चा पार्ने गुँड बनाएको रहेछ । मिटर सार्दा साइलाहरूलाई निकै आपत परेको पाएँ भने चर्को आवाजले रेडियो घन्कँदा साइलाका बच्चाहरू सत्वलाएको दुःखद् दृश्य पनि देखियो ।

हिजोआज मसँग हत्केला बराबरको 'डिजिटल' ट्राञ्जिस्टर छ, जसमा पर्दा मात्र छ, स्टेसनको नाम छैन । मिटरको रातो धागो पनि छैन । बटन थिच्यो, अनेक एफएम सुन्यो । संसार कति सानो भएछ !